

مدیریت اطلاعات و جایگاه حرفه کتابداری در آن

نوشته: موسی یمین فیروز^۱

چکیده

مدیریت اطلاعات یکی از مباحث عمده در عصر اطلاعات و فناوری است. این مقاله به لزوم مدیریت اطلاعات و اهمیت آن و نقش حرفه کتابداری در مدیریت اطلاعات می پردازد.

کلید واژه ها

مدیریت اطلاعات، اطلاعات، اطلاع رسانی، فناوری اطلاع رسانی

مقدمه

مدیریت اطلاعات به ویژه برای کشورهای جهان سوم که تلاش می کنند فاصله خود را با کشورهای پیشرفته کاهش دهند بحثی کاملاً حیاتی است و آشنایی کامل به ملزومات و مقتضیات آن برای ممالکی چون ما که هنوز آلوده به مصنوعات متنوع فناوری نشده ایم ضروری است. پدیده هایی چون “ انفجار اطلاعات ” “ آلودگی اطلاعات ” رشد بیش از حد اطلاعات و تنوع فناوری اطلاعاتی “ از مسائل قابل توجه در مدیریت اطلاعات است چرا که بدون مدیریت صحیح و کارآمد اطلاعات، نمی توان به منابع و اطلاعات مناسب دست یافت و نیز از اطلاعات به دست آمده به نحو درستی استفاده کرد.

اطلاعات در جهان امروز

امروزه اطلاعات را جزء ذخایر ملی به حساب آورده و فعالیت های مربوط به آن را پشتوانه هر گونه برنامه ریزی ، سیاستگزاری ، مدیریت و شرط اساسی رشد و توسعه اقتصادی اجتماعی و فرهنگی قلمداد می کنند (مهدوی ، ۱۳۷۹) .

در ارتباط با حجم انبوه و تراکم اطلاعات تخمین زده می شود که اطلاعات دنیا هر سه یا چهار سال دو برابر می شود. در مورد اهمیت اطلاعات در جامعه آمریکا که سردمدار کنترل، ردیابی ، ذخیره ، تسلط و اشاعه اطلاعات است گفته می شود که نیمی از کل درآمد آمریکا از تولید، پردازش و اشاعه مواد اطلاعاتی و ارتباطی و خدمات مربوط به آنها ناشی می شود (پیر سچی^۲ ، ۱۹۹۸).

(تونی بن^۳) نماینده معروف مجلس انگلستان ، جمعیت و انرژی را با اطلاعات مقایسه میکند:

” جمعیت دنیا هر سی سال دو برابر می شود، نیاز به انرژی هر پانزده سال و نیاز به اطلاعات هر دوازده ماه “ (بوتیلیه^۴ ، ۱۹۹۳)

اگر به روند مهمترین شاخص اجتماعات بشری در طول تاریخ نظر بیاوریم مشاهده خواهیم کرد که در سالهای ۱۹۴۰ “تولید” مهمترین شاخص بود و در دهه ۵۰ و ۶۰ “ فنون بازاریابی” مشخصه عمده و تعیین کننده زمان به شمار می رفت. در دهه ۷۰ “ مهارتهای اقتصادی و مالی ” محور تحولات به حساب می آمد، در دهه ۸۰ علیرغم زمینه های بسیا متعدد و متنوعی که پیش روی بشر قرار داشته “ دانش اطلاعات ” و نقش و تاثیر آن شاخص ممتاز فعالیتهای طراز اول جامعه بشری بوده است و روز به روز بر اهمیت آن افزوده می شود (شاهنگیان ، ۱۳۶۵).

اطلاعات در عصر حاضر به آن اهمیتی دست یافته است که حتی قدرت یک کشور را نیز به میزان اطلاعات و تولید اطلاعات می سنجند و امروزه کشوری قدرتمند است که در تولید، مصرف و اشاعه اطلاعات (مدیریت اطلاعات) پیشقدم باشد.

مدیریت اطلاعات

کاربرد این اصطلاح ابتدا از اواسط دهه ۱۹۷۰ آغاز شد. دلیل استفاده از آن در نتیجه تحقیقی بود که در کمیسیون ملی آمریکا به منظور کاهش کاغذ سالاری و استفاده از کاغذ

^۲- Pareschi , Remo

^۳-Tony Benn

^۴-Bouthillier , France

انجام داده بود، که به کاهش هزینه های سازمان ها و موسسات می انجامید (شاه شجاعی ، ۱۳۷۷).

از این اصطلاح در انگلستان بیشتر به منظور بازاریابی و یا اقتصاد اطلاعات استفاده می شد. در سال ۱۹۸۳ گروهی از متخصصان اطلاع رسانی ، گزارشی را تحت عنوان “ تجاری کردن اطلاعات ” منتشر کردند ، که بر ایجاد فرصت های اقتصادی و اشتغال در بخش اقتصاد تاکید می ورزید (بوتیلیه ، ۱۹۹۳).

دفتر نمایندگی مشاوره اندرسن^۵ با همکاری موسسه روان شناسی دانشگاه هیلسینکی^۶ بحث مدیریت اطلاعات را در ۲۹ سازمان تجاری و دولتی مطالعه و بررسی کردند. آنها به این نتیجه رسیدند که مفهوم مدیریت اطلاعات به روشهای گوناگون در سازمانهای مختلف ، مربوط می شود و مدیریت اطلاعات هنوز جایگاه اصلی اش را در بین فعالیتهای سازمانهای مورد بررسی پیدا نکرده است (جوسیالین ، ۱۹۹۹).

دایره المعارف بین المللی اطلاع رسانی و کتابداری^۷ مدیریت اطلاعات را چنین تعریف می کند: “ به کارگیری اصول مدیریت برای فراهم آوری ، سازماندهی ، کنترل ، اشاعه و کاربرد اطلاعات به منظور اجرای موثر و کارآمد در سازمانها و موسسات ”.

این اصطلاح دارای تعبیر مختلف در سازمانها و حوزه های مختلف است. در علوم رایانه ای به عنوان “مدیریت فناوری اطلاعات” و گاهی مترادف با آن به کار برده می شود. گاهی از آن بعنوان “مدیریت داده ها” و یا “مدیریت پایگاههای اطلاعاتی ” و غیره یاد می کنند. گاهی افراد در به کارگیری اصطلاح مدیریت اطلاعات و مدیریت منابع اطلاعاتی دچار سردرگمی می شوند.

“مدیریت اطلاعات ” کلیه فرایندهای اطلاع رسانی اعم از دریافت، ذخیره سازی، اشاعه و فناوری را در بر می گیرد، لکن مدیریت منابع اطلاعاتی بیشتر ناظر بر منابع مکتوب و به اصطلاح کاغذی است. ذکر این نکته مهم است که مدیریت اطلاعات با ارزش، مالکیت ، استفاده و امنیت اطلاعات در مورد عملکرد سازمانها و نهادها نیز سر و کار دارد. یک مدیر اطلاعاتی باید بتواند در این الگو و ساختار از اصول مدیریت جهت مدیریت اطلاعات سازمان خودش به نحو درستی استفاده کند و در انتقال فناوری شرایط فرهنگی ، اجتماعی و اقتصاد محلی را در نظر بگیرد و در استفاده از فناوری مناسب، حتی الامکان از نیروی انسانی و

منابع محلی استفاده نماید (شاه شجاعی ، ۱۳۷۷) . با توجه به مطالب بالا توجه به عناصر ذیل در مدیریت اطلاعات حائز اهمیت است:

۱- فناوری اطلاعات (Information Technology)

۲- نظامهای کامپیوتری (Computer System)

۳- نرم افزارهای اطلاعاتی (Information Software)

۴- شبکه های اطلاع رسانی (Information Networks)

بنابراین یک مدیر اطلاعاتی علاوه بر آشنائی با اصول مدیریت باید از ساختار و تحولات موجود در این حوزه ها آگاه بوده و در استفاده از آنها مهارت ویژه ای داشته باشد، در غیر اینصورت نمی توان به کارآمدی و موفقیت او امیدوار بود.

لزوم مدیریت اطلاعات

- همانگونه که بیان شد با رشد و توسعه فناوری اطلاعات در سراسر جهان، مدیریت نیز به منظور نظارت ، ارزیابی ، انتقال و به کارگیری این فناوری ها در خدمت اطلاع رسانی مطرح گردید. آنچه می تواند در اینجا لزوم مدیریت اطلاعات را به اثبات رساند عبارتند از:
- ۱- انفجار اطلاعات: که مدیریت اطلاعات کارآمد ، در جهت انتخاب ، سازماندهی و اشاعه حجم انبوه اطلاعات را ضروری می سازد.
 - ۲- فناوری اطلاعات: که مدیریت اطلاعات کارآمد ، در به کارگیری بهترین و مناسبترین فناوری با توجه به موقعیت ملی - محلی را طلب می کند.
 - ۳- تبدیل شدن اطلاعات به یکی از شاخص های مهم اجتماعات بشری: که مدیریت صحیح در جهت تولید اطلاعاتی را طلب می کند.
 - ۴- نیاز به اطلاعات مناسب و بموقع در سازمانهای مختلف : جهت برنامه ریزی و تصمیم گیری .

۵- از بین رفتن فاصله ها بین دولت ها و پدیده دهکده جهانی: که مدیریت کارآمد، جهت توانایی ارتباط دو سویه و مطرح و سهیم شدن در این دهکده جهانی را ضروری می سازد.

بنابراین در برخورد با فناوری اطلاعاتی به خصوص در جهان سوم ، بدون در نظر گرفتن میزان ضرورتها و انجام مطالعات سیستمی ، نه تنها به پیشرفت و کمتر شدن فاصله بین کشورهای شمال و جنوب منجر نشده، بلکه بر عکس موجب هدر رفتن سرمایه ملی و

آشفته‌گی در مراکز اطلاعاتی و ارتباطی و در نتیجه وابستگی این کشورها می‌شود. فقط با یک مدیریت صحیح و کارآمد می‌توان از انتقال فناوری و اطلاعات جهت توسعه فرهنگ، اقتصاد و جلوگیری از عقب ماندگی بیشتر یک کشور اقدام کرد. شاهنریان نیز در کتاب خود "مدیریت اطلاعات و اطلاع رسانی" لزوم و اهمیت اطلاعات را اینگونه بیان می‌کند: "به دلیل تحولات سریع ۲۰ سال گذشته هر شرکت یا سازمانی در علوم اطلاعات روش خاصی را پیش گرفته و مشتریان خاصی را هم مد نظر قرار داده و دست به ارائه سیستمی خاص زده است. در نتیجه چنین ناهماهنگی، پراکندگی شدید و نامطلوب در حوزه تکنولوژی اطلاعات در جهان ایجاد شد. بنابراین اهمیت علم مدیریت اطلاعات و آشنائی کامل به ملزومات و مقتضیات آن بر ممالکی چون ما که در نقل و انتقال این فناوری هستیم دو چندان می‌شود".

نقش حرفه ای کتابداری در مدیریت اطلاعات

چند حوزه به بسط و توسعه مدیریت اطلاعات و رشد آن کمک کرده اند. اولین حوزه، اطلاع رسانی و کتابداری بود که شامل فراهم آوری، نگهداری، سازماندهی، آرشیو، مدیریت اسناد و غیره بود. در این حوزه به کارگیری فنون و اصول مدیریت در ارتقاء کیفی اطلاعات و اطلاع رسانی کمک می‌نماید.

در آغاز قرن بیست و یکم کتابداران با چالشهای مهمی مواجه هستند و باید در مورد نقش خود تجدید نظر کنند. آینده خود کتابداران مورد سؤال است و حتی از به کارگیری واژه های کتابخانه و کتابدار در بعضی از محافل احتراز شده است. با توجه به نقش عمده اطلاعات در جامعه و گسترش و فناوری اطلاعات در کتابداری، مدیریت اطلاعات جزء اصلی رسالت جدید کتابداران شده است. در واقع اصطلاحاتی چون "مدیر اطلاعاتی" و همچنین "متخصصین اطلاعات" هم اکنون جایگزین واژه کتابدار شده اند. علاوه بر این، تاکیدهایی اخیر بر مدیریت منابع اطلاعاتی و سیستم اطلاعات مدیریت، چالشهایی در باورهای سنتی، که کتابداران چه چیز را باید اداره کنند به وجود آورده است (بوتیلیه، ۱۹۹۳).

"مک کلو" اظهار می‌دارد برای حل مسائل اطلاعاتی جامعه مدیران کتابخانه در وحله اول باید مدیر باشند و بعد کتابدار. پیشرفت مدیریت اطلاعاتی به رشته اطلاع رسانی مربوط است و به عنوان دانشی مشتمل بر مطالعه خصوصیات و رفتار اطلاعات، نیروی اداره کننده، جریان اطلاعات و قابلیت پردازش اطلاعات جهت دسترسی و استفاده مطلوب تعریف شده است (بوتیلیه، ۱۹۹۳).

در چنین شرایطی رشته کتابداری و اطلاع رسانی یکی از نزدیکترین رشته های آموزشی در سطح دانشگاهی است تا این مقوله جدید را در موضوع آموزشهای خویش قرار دهد. در این مسیر نوعی اشتراک مساعی و همکاری دوشادوش میان دو حوزه انفورماتیک و اطلاع رسانی به چشم می خورد.

یکی از نمودهای مهم در مدیریت اطلاعات ، ساخت و ایجاد پایگاههای اطلاعاتی است. لذا برای اینکه نقش ارزشمند حرفه کتابداری در کمک به این فعالیت قابل لمس باشد، به طور خلاصه به نقش های کتابداران در ایجاد آن می پردازیم:

- ساختار اولیه هر پیشینه^۸ دقیقاً متکی بر کارشناس کتابداری است. اینکه چند فیلد برای هر رکورد منظور شود، تعیین نوع کاراکترها، طول فیلد و تقدم و تاخر آنها و ۰۰۰ عمده کار متخصص کتابداری و اطلاع رسانی است.
 - تعیین مداخلها و تصمیم گیری در مورد کلید واژه ها که امر بسیار مهمی در ذخیره سازی و بازیابی اطلاعات است بر عهده متخصصین کتابداری است.
 - قضاوت علمی نسبت به ارزش اطلاعاتی مدارک و منابع ، کار بسیار مهمی است که منحصرأ بر عهده کتابدار و متخصص اطلاعات است.
 - حجم منابع یا اطلاعات در انواع مختلف منابع اطلاعاتی با هم بسیار متفاوت است. حجم و میزان اطلاعات بولتن های خبری ، کاتالوگها و ۰۰۰ از حیث انبوهی ، هرگز با اطلاعاتی که در دایره المعارفها و بعضی دیگر از منابع مرجع ردیف اول یا دوم می آید، قابل مقایسه نیست.
- همچنین تفاوت های بسیار مهم و تعیین کننده، پیچیدگی های زاید الوصفی به مدیریت اطلاعات بخشیده است، لذا باز چکیده نویسی، نمایه سازی و اشاعه گزینشی اطالات در این مورد راهگشاست که باز مهارت و تخصص کتابداران را طلب می کند. این موارد و دهها مورد نظیر آنها نشان می دهند که حوزه کتابداری و اطلاع رسانی در توسعه و بسط مدیریت اطلاعات و رشد آن کمک شایانی کرده است.

نتیجه گیری:

پدیده انفجار اطلاعات، تنوع اطلاعات ، توسعه فناوری اطلاعاتی و نیازهای اطلاعاتی در سالهای اخیر به اهمیت مدیریت اطلاعات ، بیش از پیش افزوده است و این اهمیت در کشورهای جهان سوم بیشتر به چشم می خورد، چرا که این کشورها بدون اینکه آمادگی

لازم برای جذب فناوری و بهره گیری از مزایای آن را داشته باشند، به تهیه آن مبادرت می ورزند و این نه تنها باعث پیشرفت چنین کشورهایی نمی شود، بلکه باعث از دست رفتن سرمایه ملی و عقب ماندگی بیشتر می گردد. بنابراین، کشورهای در حال توسعه باید نقش اطلاعات را به مثابه منبع اصلی مورد تاکید قرار داده و از آن به عنوان پدیده ای تجملی و جانبی یاد نکنند، چرا که هر گونه فعالیتی در قلمرو اطلاعات است و بدون اطلاعات از واقعیت ها دور خواهیم شد، و فقط در صورت تحقق چنین امری است که مدیر اطلاعاتی با در نظر گرفتن ضرورتها و نیازها و با مطالعات سیستمی می تواند با انتخاب، سازماندهی، تولید و اشاعه اطلاعات درست به موفقیت دست یابد.

در صورتی کتابداران ما می توانند به روند و حرکت موفقیت آمیز خود ادامه دهند که همواره با فناوری جدید اطلاعاتی و گستردگی اطلاعات مربوط به آن گام بردارند و همواره با تغییرات فناوری نقش خود را نیز تغییر دهند. در واقع اصطلاحات جدیدی چون “مدیر اطلاعاتی” و “متخصص اطلاعات” که هم اکنون جایگزین واژه کتابدار شده است، گویای این حقیقت است.

منابع و مأخذ

- ۱- بوتیلیه، فرانس. آموزش کتابداران و مدیران اطلاعاتی: دو دیدگاه متفاوت. ترجمه محمدرضا قانع. فصلنامه کتاب. دوره ۵، شماره ۳ و ۴ (پائیز و زمستان ۱۳۷۳).
- ۲- جوسیلائین. اینترنت ابزاری برای مدیریت دانش. ترجمه علی رادباوه. فراگامهایی در اطلاع رسانی ۶، به کوشش عباس گیلوری. تهران: جهاد سازندگی، ۱۳۷۹.
- ۳- شاه شجاعی، علی. “مدیریت اطلاعات و انتقال فناوری اطلاع رسانی در عصر فراصنعتی”. فصلنامه کتاب. دوره ۹، ش ۲، (تابستان ۱۳۷۷).
- ۴- شاهنگبان، محمدحسین. مدیریت اطلاعات و اطلاع رسانی. تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، ۱۳۶۵.
- ۵- مهدوی، محمدنقی. تکنولوژی اطلاعات و اطلاعات تکنولوژی. تهران: چاپار، ۱۳۷۹.

6- Encyclopedia of Library and Information Science Edited by Allen Kentor . Harold Lancour. NewYork : Bowker , 1968.

7-Pareschi , Remo(1998). Information Technology for Knowledge Management . Springer.